

Секція: Психіатрія

КОГУТЯК Н.М.

*Докторант, доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника
М. Івано-Франківськ, Україна*

СОЦІАЛЬНО-КОГНІТИВНІ ДЕФІЦИТИ ПРИ РОЗЛАДАХ СПЕКТРУ АУТИЗМУ (РСА)

Локус інтересу когнітивних дослідників, що вивчають особливості РСА, зосереджується довкола особливостей організації та дисфункцій пізнавальних процесів, проблеми гнучкості і довільності поведінки, проблеми побудови цілісної картини світу, яка виникає через труднощі із символізацією та метарепрезентаціями і призводять до фрагментації образів. Сучасні дослідження дозволяють говорити вже про типовий для аутистів впродовж цілого життя "когнітивний стиль" [7]. Пізнавальні дефіцити різної форми та інтенсивності проявляються в усіх осіб з РСА, навіть у групі осіб, інтелектуальний рівень яких відповідає нормальному розвитку.

Отже, особливими соціально-когнітивними дисфункціями дітей з РСА є:

- Сенсорно-перцептивні особливості. Специфічний, іноді навіть випереджаючий норму, сенсорний розвиток дітей-аутистів проявляється у хорошій орієнтації в просторі, легкій диференціації фігур, схем, кольорів і напрямків. Проте він не здатний компенсувати затримку розвитку уявлень про звичне, щоденне оточення, недостатній розвиток функціонально організованої картини світу. За О.А.Янушко [5], діти-аутисти на тривалий час зупиняються на етапі вивчення предметного світу. До того ж, діти з РСА, діючи з предметами, часто відмовляються використовувати їх за

функціональним призначення, оскільки соціальне значення предметів для них менш важливе, ніж деякі сенсорні властивості.

Сенсорні автостимуляції аутистів тісно пов'язані із захисними функціями. Стереотипізації можуть нести адаптивне значення, дозволяючи уникати гіперстимуляції різноманітними факторами зовнішнього світу та стабілізуючи вхідна сенсорні стимули.

Існує думка, що складовою сенсорних дисфункцій є змінена чутливість (гіпер- або гіпо-) та, як наслідок, загальне зниження порогу дискомфорту [1]. Така сприйнятливості до деталей призводить до труднощів поєднання відчуттів у цілісний образ. При нормальному розвитку діти здатні інтегрувати зорову і слухову інформацію в просторовий і часовий порядок, абстрагуючись від модальності каналу сприйняття. Але, ще Б.Хермелін і Н.О'Коннор (1970, 1971, 1975) показали, що діти з аутизмом мають проблеми з таким об'єднанням інформації різних модальностей. Так, спостереження вказують, що у дитини з РСА проблемно формується координація рухів руки і погляду. Такі особливості поширюються і на реакцію-відповідь, тобто, типовою для аутистів є відповідь на подразник у тому ж, заданому певним впливом, сенсорному коді [2].

Саме особливості сприйняття і спонукали вчених до досліджень когнітивних процесів при аутизмі. Так, аналізуючи результати психометричного тестування дітей раннього віку, було з'ясовано, що діти з аутизмом, розвиваючись, проходять стадії розуміння константності об'єкта так, як і діти, що розвиваються нормально. Особливості візуально-моторної координації у даних методиках все ж були помічені: при складанні розрізаних картинок діти-аутисти менше опирались на зміст малюнку, а орієнтувались на співпадіння його ліній (Н. Tager-Flusberg, 1981). У зв'язку з цим, автори досліджень роблять припущення, що саме аномальна фіксація на первинному схопленні загального контуру

враження, а також труднощі його диференціації і перегрупування не дозволяють дітям перетворювати візуальні образи у цілісності більш високого порядку [цит. за 7].

- Організації уваги аутичної дитини. У Джеймс пояснював увагу як канал, що з'єднує нас з світом, оскільки саме увага визначає результат виокремлення необхідного стимулу з різноманіття зовнішнього світу. І важливою властивістю уваги є її постійна переорієнтація. Саме переорієнтація, переключення уваги порушена у дітей з аутизмом. Такі розлади виникають наприкінці 1-го року життя і полягають у тому, що дитина перестає реагувати на периферійні стимули. Такий дефіцит називають синдромом ігнорування.

Також впродовж першого року життя помітно, що дитина мало приділяє уваги соціальним стимулам, як от нездатна розділяти із близькими дорослими спільне поле уваги; не слідкує за поглядом дорослого у процесі інтеракцій; не використовує вказівний жест чи інші заклики для координації уваги. [цит. за 9]. Характерною властивістю уваги дітей-аутиків є здатність сприймати і запам'ятовувати пасивно, без активної уваги (Обухова Е.Ю., Строганова Т.А., В.В. Гречев, 2008) [цит. за 3].

- Мнемічні особливості: аутистів вирізняє хороша музична пам'ять, можливість запам'ятовувати складні орнаменти, точно відтворювати написання слів («абсолютна грамотність»), номери і схеми маршрутів транспорту. На результативність запам'ятовування дітей з РСА не впливає фактор осмисленості матеріалу, на відміну від дітей із нормальним розвитком. Важливою характеристикою мнемічних процесів є дефіцит операційної пам'яті. Цей вид пам'яті дозволяє інтегрувати істотні в конкретний момент дані та ігнорувати інші стимули ситуації. Він відіграє істотну роль в організації пізнавальної функції, адаптаційних процесів, психічної пластичності і свідомості [6, с. 108]. Найбільш виразними

проявами дефіциту операційної пам'яті та функцій контролю у осіб з РСА є персевераційні (циклічно повторювані) дії.

- Специфічними є і мисленнєві процеси. Діти з РСА не здатні розрізняти такі мисленнєві стани як, знання і уявлення; не здатні гратись в ігри «начебто», з удаванням, символічні; приписувати предметам ті властивості, яких вони не мають; не розуміють інтенціональності (намірів) дій; не розрізняють цілеспрямованої поведінки від випадкової; не розуміють, що хтось може обманювати, і не здатні маніпулювати іншими; не розуміють іронії, метафор; тільки дослівний переказ є для них доступним (за S. Baron-Cohen, C. Lord, M. Sigman, D. Bowler, E. Pisula, R. Goodman, L. Colle)[6].

- Серед значущих симптомів аутизму, які утворюють "діагностичну триаду" чільне місце займає дисфункція уяви. Оскільки аутисти сприймають життя буквально, то й уява, яку можна охарактеризувати як "додавання смислового значення до сприйняття" є проблемою для них [4]. Характерною ознакою є відсутність символічної гри, яка вимагає від дитини достатньо високого рівня уяви і є сходинкою для рольових і соціодраматичних ігор. Схеми ігор дітей з РСА є, зазвичай, простими і вони не включають одночасне поєднання декількох іграшок. Механічні дії з предметами позбавлені соціального значення, виконують захисну функцію.

Отже, діагностичними соціально-когнітивними дефіцитами при РСА є знижений сенсорний поріг дискомфорту; фіксація на первинному враженні й нездатність до його трансформації у цілісний гештальт; труднощі із довільним переключенням уваги, зокрема на нові стимули; дефіцит операційної (короткотривалої) пам'яті; низький рівень інтенціональності та здатності творити уявні образи.

Література:

1. Богдашина О.Б. Особенности сенсорного воспитания при аутизме: введение в проблему / Ольга Богдашина // Сибирский вестник специального образования. — № 2 (6). — 2012. — [E resource]. — Mode of access : <http://www.sibsedu.kspu.ru>
2. Никольская О.С. Особенности психического развития детей с аутизмом / О.С. Никольская, М.И. Ведена // Альманах Института коррекционной педагогики, сетевое издание — 2014. — № 19. — [E resource]. — Mode of access : <http://childrens-needs.com/>
3. Марценковский И.А. Гиперкинетичный и аутистичный спектры психических нарушений у детей: особенности дифференциальной диагностики / Игор Марценковский // НейроNews. — 2013. — № 9 (54). — P. 46-49
4. Питерс Т. Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию / Тео Piters. — СПб.: Институт специальной педагогики и психологии, 1999. — 192 с.
5. Тарасун В. Концепция розвитку, навчання та соціалізації дітей з аутизмом / В. Тарасун , Г. Гворова. [за наук. ред. В. Тарасун] — К.: 2004. — 103 с.
6. Autyzm – epidemiologia, diagnoza i terapia. – Wrocław: Conlinuo, 2010. — 240 p.
7. Happe F.G.E. Autism: Cognitive deficit or cognitive style? // Trends Cogn. Sci. — 1999. — 3(6) — P. 216-222